

HOPPÁL BULCSÚ

PAULER ÁKOS ÉS A KATOLICIZMUS SZELLEMISÉGE¹

KIVONAT: Dolgozatomban egy viszonyt próbálok érzékeltetni, Pauler Ákos (1876–1933) magyar filozófus és a katolicizmus eszméjének a viszonyát. Először a sajátos pauleri életútról fogok beszámolni, majd Pauler vallásfilozófiájáról és legvégül rendszerének kiteljesedéséről, a „teista metafizikáról”. Amellett fogok érvelni, hogy Pauler Ákos egy valódi katolikus gondolkodó. Tanulmányomban arra is kísérletet teszek, hogy Pauler Ákos filozófiájának csúcspontját a keresztény bölcséleti vizsgálódás megalapozásaként jellemezzem.

KULCSSZAVAK: filozófia, magyar filozófia, katolicizmus, kereszténység, Pauler Ákos, fenomenológia, szellemtörténet

BULCSÚ HOPPÁL

Ákos Pauler and the Spirit of Catholicism

ABSTRACT: In my study, I try to describe the relationship between the ideology of the Hungarian philosopher Ákos Pauler (1876-1933) and the idea of Catholicism. I will first give an overview of Pauler's distinctive path in life, then of Pauler's philosophy of religion, and finally of the culmination of his system, 'theistic metaphysics'. I will argue that Pauler is a genuine Catholic thinker.

¹ A dolgozat egy hosszabb kutatási folyamat része, ennek eredményeit részben már publikáltam. Lásd Hoppál 2002, Hoppál 2002; 2009 és 2014. Írásom ezen tanulmányokon alapszik.

In my study, I will also attempt to characterize the culmination of Ákos Pauler's philosophy as the foundation of Christian philosophical disquisition.

KEYWORDS: philosophy, Hungarian philosophy, Catholicism, Christianity, Ákos Pauler, phenomenology, intellectual history

Szellemtörténet és katolicizmus

Dolgozatomban egy viszonyt próbálok érzékeltetni, a XX. század elejének konzervatív „filozófusfejedelme”, Pauler Ákos (1876–1933) magyar filozófus és a katolicizmus mint bölcsélet szellemiségének a viszonyát. A sajátos pauleri életútról fogok írni, ebbe helyezem bele Pauler vallásfilozófiáját és rendszerének kiteljesedését, a „teista metafizikát”, amelyet lényegszerűen katolikus filozófiának gondolok, és amellet fogok érvelni, hogy Pauler Ákos par excellence katolikus gondolkodó. Rámutatok, hogy Pauler filozófiájának katolikus jellege egy szellemiség következetes képviselőjében található. Ilyen értelemben elemzésem szellemtörténeti. Tanulmányomban arra is kísérletet teszek, hogy Pauler Ákos filozófiájának csúcspontját a keresztény bölcséleti vizsgálódás megalapozásaként jellemezzem.

Szellemtörténeti kalandozások

A Pauler Ákosról való gondolkodás, ahogy Pauler saját gondolkodói életútja is, egy jellegzetes utat járt be. Pauler Ákos filozófiájával áttekintő módon legelőször Kornis Gyula foglalkozott.² Kornis együtt említi Husserlt és Bolzanót („logikai idealizmus első öntudatos képviselőit”), mint akik a leginkább befolyásolták Paulert a pozitivizmustól való eltávolodásban. Pauler talán legtehetségesebb tanítványa, Somogyi József már 1926-ban felismerte, hogy kora legfontosabb filozófiai áramlata a fenomenológia.³ Somogyi ebbe a nemzetközi hullámba illeszti be Paulert.

2 Kornis 1930, 66–144.

3 Lásd Somogyi 1926; 1933.

1945 után azonban teljesen másként ítélik meg Pauler Ákost. Míg a világháború előtt mindenki számára egyértelműen Magyarország vezető filozófusa, addig a szocialista-kommunista rezsim szinte tudomást sem vett róla: elhallgatták, és ahol csak lehetett, kisebbitették érdemeit, közepszerű bölcselőnek állították be.⁴

1965-ben jelenik meg Madarászné Zsigmond Anna Pauler-monográfiája. Madarászné szerint Pauler elkésett logikai platonizmusával, s rendszere nem más, mint a Horthy-korszak ideológiai alapvetése.⁵ Az örök, változhatatlan logikai formák tulajdonképpen rímelnék a horthysta berendezkedés megváltoztathatatlan jellegére.

Egyéb második világháború utáni szerzőknél sem találunk méltató sorokat Paulerről. Olybá tűnik, mintha Paulerből semmi sem maradt volna. Az 1977-ben kiadott *A magyar filozófiai gondolkodás a századelőn* című művében egyrészt Hermann István semmit, egy sort sem ír Böhm Károlyról és Medveczky Frigyesről, másrészt – nem kevésbé gúnyosan – Paulerről a következőket írja: „Pauler eredetileg még frissebb indítékú idealizmusa a hivatalos Magyarország igényeinek egyre inkább megfelelő katedrafilozófiává alakult át.”⁶

1983-ban egy másik művében Hermann így ír: „Pauler már a tízes években semmiképpen sem számított azok közé a gondolkodók közé, akik a magyar progresszióval valamilyen értelemben is kapcsolatba kerülhettek.”⁷ Nyíri Kristóf: *A Monarchia szellemi életéről* című könyvében meg sem említi Paulert.

4 Az 1970–80-as évek bezártsága után az ember azt várta, hogy lesz kifejezetten magyar „ízű” katolikus teológia, amely Paulerre mint előképre, mint tiszta filozófusra, elkötelezett vallásos gondolkodóra fog hivatkozni. Ez sajnos elmaradt, mert nem jelentkezett a sajátosan magyar teológia, és nem is hivatkoztak Paulerre. Ez talán annak tudható be, hogy a mai magyar filozófiát ugyanazok dominálják, akik húsz évvel ezelőtt, és akik húsz éve dominálják a filozófiát, azok azoknak a tanítványai, akik elűzték az országból Kerényi Károlyt, nevetségessé tették Hamvas Bélát, száműzték Brandenstein Bélát, tették indexre Kornis Gyulát, korszerűtlennek minősítették Trikál Józsefet, reakciónak, bigottnak Schütz Antalt, kényszernyugdíjazták és internálni akarták Halasy-Nagy Józsefet, de kis túlzással azt is mondhatnám, ők azok, akik megölték Révay Józsefet. Az annyira várt 1990-es évek utáni paradigmaváltás elmaradt, részben talán azért, mert a magyarországi gondolkodók egy jelentős része kiszolgált egy végtelenül primitív, önmagában is filozófiaellenes rendszert, s ezt a torz pszichológiai „élményt” soha sem tudta feldolgozni.

5 Madarászné 1965.

6 Hermann 1977, 32.

7 Hermann 1982, 11.

Az osztrák platonizmus Nyíri szerint ugyan Otto Weiningerrel kezdődik, és Husserllel be is fejeződik.⁸

A Pauler-recepció más előjelet kap az 1990-es rendszerváltás után, Somos Róbert kiváló monográfiája mellett Mezei Balázs publikációi jelölik ki a régi-új Pauler-értelmezés útját. Ezen interpretációk szerint a pauleri bölcselet a Brentano-iskolához áll a legközelebb.

Általában elmondhatjuk, hogy Pauler Ákos filozófiáját a kortársak (Böhm Károly, Kornis Gyula, báró Brandenstein Béla, Halasy-Nagy József) különleges teljesítményként értékelték, amelynek legfőbb erénye, hogy bölcselete egységes rendszert alkot.⁹ Egységes pauleri rendszerről azonban a szó szoros értelmében csak az 1910-es évek végétől beszélhetünk, addig ugyanis egy sajátos, bizonyos értelemben a fenomenológiai filozófiával ellentétes gondolati utat járt be Pauler. Kommentátorai közül nagyon sokan nem tudnak igaziból mit kezdeni Pauler életútjának a nagy összegző periódust megelőző részeivel, és azokat kénytelenek elvetni. Visszautasítva Tatár Lajos képtelen ötletét, miszerint Pauler előre megtervezte volna filozófiai fejlődésének későbbi állomásait,¹⁰ mégis azt mondom, hogy ezek a korszakok szerves részét képezik a Pauler gondolati fejlődésének, és integráns helyük van a későbbi letisztult rendszer-egészben, és szükségszerűen vezetnek a katolikus filozófiához.

A gondolkodói ív: eltérés és visszatérés

Pauler Ákos gondolkodói életútja egy önmagába visszatérő pályáivként jellemezhető, egy folyamatosan kereső elme őszinte visszatérését mutatja a bizonyos értelemben „naivnak” nevezhető kezdetekhez. Pauler Ákos egy konzervatív, katolikus családból származik, édesapja, Pauler Gyula (1841–1903) történész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a magyar honalapítás és

8 Nyíri 1980.

9 A marxista filozófiatörténet ideológiai okokból mind a nagyságot, mind a rendszerességet megtagadta Pauler Ákostól. Lásd Sándor 1973, 233–259.

10 Lásd Tatár 1943.

a kora Árpád-kor kutatója, nagyapja Pauler Tivadar (1816–1886) jogász, több alkalommal kultuszminiszter és igazságügyi miniszter. Pauler Ákos kiindulópontja a katolicizmus legerősebb bölcseleti bástyája, a skolasztika. 1894-től a budapesti egyetem bölcsészkarán tanult filozófiát és klasszika-filológiát. Itt már elfordult a keresztény filozófiától. 1898-ban *summa cum laude* minősítéssel védte meg *A természetfilozófia fogalmáról és feladatáról* című doktori disszertációját. Pauler filozófiai „öneszmélésének” első állomása a pozitivizmus. Doktori dolgozatában tulajdonképpen kritikátlanul átveszi kora uralkodó filozófiai áramlatának módszerét, és mindent a természettudományos filozófia kelléktárával magyaráz. A természetet így próbálja meghatározni: a „tapasztalat tárgyainak összessége, amennyiben azok térben és időben való megjelenésükben tekintetnek”.¹¹ Mindehhez egy szintiszta pozitivistá módszerrel közeledik, és elveti a dolgok végső magyarázatára törekvő metafizikai föltevést. Az élet, tehát a legegységesebb törvények természetét akarja felmutatni: az anyag és energia megmaradását, amely során a létben való megmaradás törekvése nyilvánul meg. Ez az induktív természettudományos módszer – amely tökéletes ellentétben van Pauler (legkorábbi és) későbbi fejtegetéseivel a redukció fogalmáról – visszautasítja mindazt, ami „spekulatív”, „metafizikai”, továbbá, ami az empirián túl van. Pauler azt mondja, hogy a természetet csak önmagából lehet megérteni, nem pedig bármiféle „noumenonnal”.¹² Ebből következik, hogy mind a vallási, mind a metafizikai-teológiai képzeleteinket is „empirikus jelenségek mythológiai hyposztázálásán alapulónak [...] pseudotranscendensnek”¹³ mondja. A világ dolgaihoz való pozitivistá hozzáállás – és emellett az empirián túlmutató tudományos meglátások elvetése – sokáig, egy évtizedig meghatározza Pauler bölcseletét. Mégis azt kell mondjuk, hogy a pauleri filozófia csúcspontját jelentő platonizmusnak főbb jellemvonásai már itt in nucleo fölfedezhetők. *Az ismeretelméleti kategóriák problémája* (1904) című művében ugyanis hangsúlyozza, hogy az igazság és érték függetlenek mindenfajta szubjektív pszichológiai mozzanattól: „Akár-

11 Pauler 1898, 1.

12 Lásd Pauler 1898, 4.

13 Pauler 1898, 17.

mit is gondoljunk az esztétikai vagy erkölcsi érzelmek időbeli létrejövéséről vagy ezek lélektanáról, a szép és jó egyenlőképp szép és jó marad.”¹⁴

Pauler Ákos a pszichologizmustól és a pozitivizmustól fokozatosan távolodik el. Ennek véleményem szerint három fő oka van. Az első az úgynevezett bádendi neokantiánus filozófia hatása. A Windelband és Rickert által képviselt elmélet szerint az értékek lényege nem a létezés (tehát az aktuális fennállás, amelyet az idő és tér, az empiria határozna meg), hanem az érvényesség. E filozófia szerint az érték logikai elsőbbségben van a léttel szemben, és a lét mindenfajta megjelenése az értékek birodalmában van megalapozva. A bádendi értékelméleti iskola tézise az időtől, tértől, az emberi gondolkodás milyenségétől független abszolút értékről később Pauler legerősebb motívumává válik. Amiért Pauler rendszerét logikai platonizmusnak szokták nevezni, az innen veszi eredetét.

A második lökés, amely Paulert eltávolította a pozitivizmustól vagy – Kornis Gyula szavaival – a „tények fetisizmusától”¹⁵ Franz Brentanóhoz köthető. A századforduló osztrák(–magyar) platonizmusa Franz Brentano filozófiájának erőterében jött létre. Maga az osztrák(–magyar) platonizmus is több arculatváltzáson ment keresztül: eleinte ismeretelméleti platonizmust, majd később etikai színezetű platonizmust értünk alatta, és nyugodtan hozzátehetjük: az osztrák(–magyar) platonizmus különleges csúcsteljesítménye volt a pauleri logikai platonizmus. A természettudományos, pozitivistikus szellemi beállítottság mellett a platonista irányzat volt mérvadó a tágabb értelemben vett századforduló osztrák–magyar filozófiai életében. Az 1838-ban Koblenzben született Franz Brentano örökségében három olyan elemet találunk, amely döntő jelentőségű Paulerre gyakorolt hatása tekintetében. Az első Brentano gondolkodásának antipszichologista beállítottsága. A második a nem induktív, intuícióra alapozott ismeretelmélet. A harmadik pedig az intencionalitáselmélet. Idesorolnék még egy negyedik tényezőt is, amelyet a mai Pauler-kutatás nem tekint kardinális jelentőségűnek.¹⁶ Pauler az 1910-es évek tájékán Firenzében személyesen is találkozik Franz Brentanóval. A platóni filozófiát gesztusaiban,

14 Pauler 1904, 48.

15 Kornis 1922, 31.

16 Vö. Somos 1999, 51.

megjelenésében autentikusan hozó és megélő bölcs és szép filozófussal folytatott mély beszélgetések Paulert örökre a platóni filozófiához kötötték. Brentano személyes varázsán túl¹⁷ Pauler a platonista bölcsélet legbenső mondanivalóját tapasztalhatta meg, amely azt mondja, hogy a valódi probléma- és lényegmegragadás egyetlen autentikus formája a kutatás módszere, tárgya és a kutató személye és hozzáállása közötti lényegi egység megvalósítása.

A harmadik hatás, amely ebben az időben Pauler filozófiájának egy alapvetően más formát ad Edmund Husserl nevéhez köthető. Husserl, akit a fenomenológia atyjának tartunk, a fenomenológiát lényeganalízisnek (*Wesensanalyse*) tekintette, amely lehetőséget ad filozófiájának egy realista irányú interpretációjára. Pauler Ákosnak a logizmushoz, illetve az objektivizmushoz való közeledése az 1900-as évek elejére datálható. Pauler *Az etikai megismerés természete* (1907) című művében már egyértelműen kimutatható Husserl *Logikai vizsgálódásainak* (1900–1901) hatása. Közeledik Husserlhez: elhagy mindenfajta relativisztikus pozíciót, és szubjektivizmustól és téves antropologizmustól mentes filozófiát próbál kialakítani. A még föllelhető újkantiánus elemek mellett Pauler már magáévá teszi egyrészt – a korai – Husserl realizmusát, másrészt a fenomenológia alapelvét, miszerint a valódi filozófiának immunisnak kell lennie mindenfajta székepszissel szemben. Pauler ebben a művében a relativizmus önellentmondásosságáról beszél, és elfogadja az abszolút igazság megragadhatóságának téziséét.

Három évvel későbbi műve, *Az etikai megismerés természete* (1907)¹⁸ már nyílt harc a pszichologizmus és mindenfajta olyan elképzelés ellen, amely a megismerést, a bölcséletet a tudatfilozófiára akarja szűkíteni. A pozitivismusból a logizmusba átmenő időszakot Pauler saját kifejezését használva „kritikai” korszaknak nevezzük.¹⁹ A kritikai korszak egy újabb fejlődési stádium Pauler bölcséletében. Itt már a logikát normatív tudománynak, autonóm területnek

17 Amelyet Halasy-Nagy József is említ Pauler halálára írt emlékezésében. Lásd Halasy-Nagy 1933, 13–14.

18 A kontextus megismeréséhez tudnunk kell, hogy Pauler 1902-től magántanárként dolgozott Budapesten, 1906-tól a pozsonyi jogi akadémián tanított etikát, 1912-től pedig Kolozsvárott folytatta tanári munkáját.

19 Lásd Pauler 1907, VI.

minősíti, amelyhez a pszichológiának semmi köze. Olyan logikát kezd el művelni, amely a gondolkodás tárgyait és a köztük lévő összefüggést az elgondolástól és mindennemű létezésétől független, a priori fennállásukban vizsgálja. Ez lesz – egy későbbi kifejezéssel – a tiszta logika, amely arra az alapvető belátásra alapozódik, hogy az igazság külön, még ezen igazság megfogalmazásának módjától is független logikai szféra. Ahogyan ő mondja: „az igazságot megismerjük, de nem teremtjük, s a róla való ismeretünk viszonylagos, se nem maga az igazság, mely függetlenül megáll sajátos érvényességében, akár elismerik az emberek, akár nem.”²⁰

Pauler kritikai korszakában átveszi Husserl legfontosabb alapdistinkcióját, a *noézisz* és *noéma* megkülönböztetését. Pauler szerint mindennemű ítélet közös vonása, hogy valamit jelent (azaz valamire irányul), ami független magától az átélési aktustól, mint ilyentől. Az ítélet mint folyamat ugyanis valakinek az egyéni tudatában végbemenő pszichikai aktus, amelytől meg kell különböztetnünk az ítélet intencionális, logikai tartalmát.²¹

Az egyéni gondolkodás, a lelki folyamat az észnek csak *ratio cognoscendije* – mondja Pauler –, amely ugyan jellemzője magának a gondolkodásnak, de nem meghatározója és semmiképpen sem létrehozója. A bádeni neokantiánusok, nagyon távolról Kant, majd még egyértelműbben Brentano és Husserl együttesen indukálnak egy olyan hatást, amely Paulert egyre inkább a platonizmus irányába vezeti. Az értékproblémák előtérbe lépésével párhuzamosan alakul ki az a pauleri nézet, amely szerint a filozófia elsődleges feladata a megismerő elmétől független igazság megismerése és a relativizmus és szubjektivizmus kombattáns visszautasítása. Ez az álláspont viszont már igen közel áll ahhoz, amit a korai (realista) fenomenológia vezérgondolatának nevezhetünk.²² A *Logische Untersuchungen* megjelenésétől kezdve Pauler intenzíven foglalkozott Hus-

20 Pauler 1907, 28–29.

21 Lásd Pauler 1907, 17.

22 A fenomenológiai realizmus sokak által vitatott kifejezés. Ha röviden definiálni akarnám a realista fenomenológiát, akkor az mindenképpen egyrészt jelenti a transzcendentális fordulata előtti, úgynevezett korai Husserlt, másrészt a *Sein und Zeit* Heideggerét, Adolf Reinachot, Balduin Schwarzot, Dietrich von Hildebrandot. Lásd ehhez: Szalay–Sárkány 2009.

serlel, sőt műveit elküldi Husserlnek.²³ Jól tudjuk azonban, hogy habár Pauler élete végéig foglalkozott Husserl filozófiájával, soha sem nevezte magát fenomenológusnak, és soha sem tudta magáévá tenni azt a gondolatot, miszerint a fenomenológia mindenfajta előfeltevésektől mentes tudomány lenne.²⁴ Mégis azt kell mondjuk, hogy a logizmushoz való közeledésével, igazságfogalmával, a relativizmus elutasításával nemcsak saját gondolkodásának, hanem magának a gondolkodásnak az újradefiniálásáig jutott el.

Pauler Ákos mindvégig megmaradt filozófusnak, a vallásról is így gondolkodott, kifejezetten vallásfilozófiai művet nem publikált. Ez azonban csak részben igaz, Pauler naplóberegységeiből teljesen más kép bontakozik ki: egy a kereszténységhez egyre közelebb kerülő tudós képe.²⁵ Másrészt Pauler a későbbiekben a kereszténységről sohasem apologetikus jelleggel beszélt, számára a kereszténység és a katolicizmus mindent átszövő világnézet volt, s mint ilyen nem feltétlenül volt szükség módszeres kifejtésre.

Szintén kézirat formában maradt ránk egyetemi előadásainak szövege 1912-ből, amikor Pauler Kolozsváron volt egyetemi professzor.²⁶ Ez az előadás-sorozat már implicit módon hozza azokat az elemeket, amelyek a későbbi Pauler esetében arra ösztönöznek bennünket, hogy Paulerről mint keresztény gondolkodóról beszéljünk. Előadásának kiindulópontja, hogy a vallás „elemi szükségletet elégít ki, épp ezért nem pótolható mással, s valamiféle formában mindig meglesz”.²⁷ Egy sajátos antropológiai tételt is magáévá tesz, amely szerint az emberi tudatélet formálója, motorja az érdeklődés. Somos Róbert az érdeklődésfogalmat brentanói örökségből eredezteti.²⁸ Az előadás-sorozat jellemzője, hogy Pauler a vallás lényegét, még akkor is, ha az egyik legalapvetőbb emberi jellemzőnek tartja, pszichológiai okokkal magyarázza. Ezekből

23 Karl Schuhmann szóbeli közlése egy 1993-as budapesti nemzetközi Brentano-konferencián. Lásd Mezei 1993, 661.

24 Lásd Somos 1999, 58.

25 Pauler Ákos: *Napló*. OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 2612.

26 Pauler Ákos: *Vallásbölcseleti propedeutika*. 1912. ELTE Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, F 134/10.

27 Pauler 1912, 149. f.

28 Lásd Somos 1999, 93. skk.

a sorokból még nem a magasztos keresztény Pauler szól. A miszticizmust például (amely később Liszt-tanulmányában döntő jelentőségű lesz) irracionálisnak tartja, ugyanakkor cáfolhatatlannak. Következtetése is pszichologizáló: a pozitív vallás, tehát a nagy vallások nem mások, mint racionalizált miszticizmusok. Ezen tendenciák ellenére már itt találjuk azokat a témákat, amelyek egy későbbi metafizikából kinövő teizmus és katolicizmus szellemi alapját adják. Ilyenek például, hogy a monoteizmus magasabb, kifinomultabb vallásforma, mint a politeizmus; a vallás legmagasabb fokán álló istenség csakis személy lehet; a világnak van lényege, s az embert érdeklődése szükségszerűen e felé hajtja; „van benső harmónia a világfolyás lényege és legbensőbb vágyaink között”; a kereszténység lényege a megváltáseszme; a kereszténység képes egyedül a továbbfejlődésre stb.

A *Vallásbölcseleti propedeutika* Pauler katolicizmus felé való irányulásának egyik fontos állomása. A tiszta, időtlenül fennálló igazságok még nem kapnak vallásos interpretációt: az igazságok a megismerést teszik lehetővé, azaz ismeretelméleti relevanciájúak, nem teológiaiak. De pontosan ez az osztrák(–magyar) platonizmusból eredő gondolatiság az, amely mintegy erjesztőgombaként kiforralja Paulerben a vallásos gondolkodót.

A filozófusfejedelem: az utolsó tíz év

A pauleri „öneszmélés fáradságos útjának” fontos dokumentuma témánk szempontjából a *Correlativitás elve* (1915) című dolgozat, amely megadja az alaphangját a későbbi „metafizikai-teisztikus” irányynak.²⁹ Paulernek az 1910-es évek elejétől a 1910-es évek végéig tartó időszakában a (tiszta) logika kérdései lesznek azok, amelyek a leginkább foglalkoztatják. Az egész életművét átjáró és a filozófiája minden ágát megalapozó három logikai alapelv mellé ebben az időben kerül a negyedik alapelv, a korrelativitás elve. Ez a princípium – amely

29 Somos Róbert *A logikai alapelvek elméletéhez* (1911) és a *Logika* című mű kéziratát – amely csak 1925-ben jelenik meg – tartja a korszakra legjellemzőbb műnek. Lásd Somos 1999, 50–80.

véleményem szerint a Pauler által egyedüli és valódi filozófiai módszernek elfogadott redukciónak a logika síkján való újrafogalmazása³⁰ – az abszolút megalapozás filozófiai programját hivatott végrehajtani. A korrelativitás elvével ugyanis olyan valóságra mutat rá, amelynek természetét a szaktudományok nem tűzik és nem is tűzhetik ki célul.³¹ Az elv ugyanis „a relatív és a múlandó érzéki világgal szemben valami abszolút és örökkévaló realitást tesz fel, mint az előbbi correlatumát”.³² A korrelativitás elvével Pauler nemcsak egy egyszerű függőségi viszonyt akar kifejezni, és nem is úgy akarja a világ valóságadatait megmagyarázni, hogy azokat visszavezeti valami másra, hanem mélyebben, a maguk teljességében és maguk által akarja magukat a jelenségeket megérteni. A valamire való ráutaltság végső magyarázat lesz, amely által a világmindenség értelmességének kérdésére is egyértelmű igenlő választ ad.

A korrelativitás elvében Pauler későbbi metafizikai gondolkodásának fundamentuma nyilvánul meg: nincs relatívum abszolútum nélkül, ahol is az abszolútum „a végső abszolút jellegű praesuppositio, melyre minden létező rászorul, legyen az a létező bármi is a szó ontológiai értelmében – egy nem ontológia mozzanat: az igazság abszolút érvényessége. Ennek folytán állítjuk, hogy a korrelativitás elvének a létező dolgokra való alkalmazása kivezet a lét világából, vagyis az ontológiából s a tiszta logika közelében mutatja ki a végső abszolútumot, mely minden egyéb relatívumnak absolut correlatum.”³³

Pauler bölcséletének legvégső állomásán – 1920-tól, a *Bevezetés a filozófiába* című művének megjelenési évétől egészen haláláig – az abszolútum fogalma teisztikus, személyes jelleget kap, lassan visszatért a katolicizmus gondolatvilágába. Az életút felvillantásával azt szerettünk volna elérni, hogy rámutassunk, minél inkább hatol be Pauler a korrelativitás elvének, illetve a relatívum-abszolútum viszonyának mélységébe, és minél inkább törekszik a redukció értelmében egy totális filozófiai alap meghatározására, annál inkább szilárdul meg nála a metafizika épülete, és annál inkább mélyül el a vallás természetéről

30 A redukció fogalmához lásd: Pauler 1920, 15.

31 Más szavakkal a korrelativitás elve nem más, mint az okság legmélyebb értelme. Lásd Csurgai 1940, 27.

32 Pauler 1915, 46.

33 Pauler 1915, 49.

való gondolkodása. Ezzel azonban azt a meggyőződésünket is kifejezésre szerttük volna juttatni – és Pauler bölcsellete erre jó példa –, miszerint egyrészt a valódi filozófia művelése a vallásihoz és a valláshoz való helyes viszonyok egyike, másrészt mindazok, akik a szó klasszikus értelmében véve filozófiailag gondolkodnak, egyben vallást is művelnek.

Pauler „metafizikai-teisztikus” rendszerét³⁴ tehát egyfajta végállomásként fogom fel, amely a kereszténység természetének megértéséhez és egy elmélyült katolicizmushoz vezetett. Az idevezető útban jelentős szerepe volt a politikai változásoknak, Pauler szembesülésének egy kommunista puccsal, ami az ezeréves Magyarországot gyökeresen akarta megváltoztatni, de mindezekről tiszta szellemi módon is értelmezhetjük egy gondolkodó valódi odafordulását a vallási világhoz. Meggyőződésem, hogy habár Pauler Ákos alig említi a katolicizmus fogalmát, mégis, bölcselete csúcán, de még az odavezető úton is – mondván az életút egy része éppen azt fedi fel, mi nem a vallás – mindvégig a keresztény módon beszél a vallásról, és még akkor is vallásos filozófiát művel, ha nem egy vallás megszokott terminológiájával fejezi ki magát. Vallástörténeti anyag szinte sohasem bukkan elő Paulernél. Mégis a vallás természetéről való, annak igazságát megismerő pauleri gondolkodást eredeti vallási aktusként kell hogy értékeljük.

Az osztrák–magyar platonisták közös pontja – és Pauler ennek a gondolkodási körnek lesz az 1920-as évektől megkérdőjelezhetetlen tekintélye – az a viszony, amely filozófiafelfogásukat a vallás dolgaihoz köti. Ez egy különleges, ugyanakkor klasszikus viszony, amely szerint a helyesen értelmezett filozófia, amely a valódi problémákkal foglalkozik, nem más, mint – ahogy Platón megfogalmazta – az „istenek gondozása”,³⁵ az isteni dolgok körüli forgolódás.

Általános az a filozófiatörténeti meggyőződés, hogy a trianoni békediktátumot követő időszakban a kortárs nemzetközi filozófiai irányzatok nem jelentek meg a magyar bölcséletben, a korszak magyar filozófusai nem ütköztették eredményeiket a külföldiekével. Meggyőződésem viszont, hogy a magyar gon-

34 Pauler Ákos saját maga nevezte így rendszerét. Lásd Pogány Kázmér interjút Pauler Ákossal a *Nemzeti Újságban*, 1931. április 26.

35 Euthüphrón 12e.

dolgozás folytatta a platonista alapú osztrák brentano–husserli hagyományt, egy kortárs áramlattal dialogizált, sőt egyediségre is képes volt. Pauler 1922 közepétől csatlakozik a Tormay Cécile alapította, katolikus-konzervatív *Napkelet* szerkesztőségéhez. Pauler itt sem jelentet meg kifejezetten katolikus hitvédelmi dolgozatokat, sokkal inkább egy szellemiségben, egy szellemi áramlatban vesz részt, lesz annak tevékeny alakítója.

Az 1920-ban publikált *Bevezetés a filozófiába* című enciklopédikus mű rendre az abszolútum kontextusában tárgyal minden filozófiai témát. A posztumusz megjelent *Metafizika* (1938) viszont minden ízében vallási, amelyből egy skolasztikus istentan bontakozik ki. Az istenbizonyítékokat követően tárgyalja Isten tulajdonságait – követve a skolasztikus bölcsélet filozófiai istentanának klasszikus beosztását. A pauleri Abszolútum (itt már következetesen nagybetűvel írja) ezek szerint egy, egyszerű, nem anyag, szellem, végtelen, változatlan, örökkévaló, végtelenül tökéletes.³⁶ Ez az abszolútum nemcsak a hit tárgya, hanem a szereteté is: „Az Abszolútum azonos ezzel a Jósággal, mint protoideával. A Jóság más szóval szeretet, mert azt, ami a szeretetet általában jellemzi, az jellemzi a végső Jóságot is: hogy mindkettő kiemel és felemel.”³⁷ De hasonló sorokat olvasunk szerte a *Metafizikában*: „Isten a szeretet. Ebben áll az Abszolútum feltétlen transzcendenciája...”³⁸ Pauler számára tehát megjelent a vallásos hit, amely minden létmozzanatban ott van, és minden racionalitást felemel. „Ezzel Augustinus és Descartes álláspontja győz: az Abszolútum – Isten – valamiféle közvetlen (bár természetesen nem teljes) megragadása minden bizonyosság végső alapja.”³⁹

36 Lásd Pauler 1938, 40–55.

37 Pauler 1938, 54.

38 Pauler 1938, 54.

39 Pauler 1938, 97.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Csurgai 1940.** Csurgai Márta: *Pauler Ákos bölcseletének Isten-tana*. Dolgozatok a Pázmány Péter Tudományegyetem filozófiai semináriumából, Budapest, 1940.
- Halasy-Nagy 1933.** Halasy-Nagy József: *Pauler Ákos 1876–1933*. Különnyomat a Minerva XII. évfolyamából, 1933.
- Hermann 1977.** Hermann István: A XX. század elejének magyar filozófiájáról. In Kiss Endre – Nyíri Kristóf (szerk.): *A magyar filozófiai gondolkodás a századelőn*. Kossuth, Budapest, 1977. 5–41.
- Hermann 1983.** Hermann István et al. (szerk.): *A magyar filozófiai gondolkodás a két világháború között*. Kossuth, Budapest, 1983.
- Hoppál 2009.** Hoppál Bulcsú: Mi köze a filozófiának a vallástudományhoz? Egy vallástudományi kísérlet Pauler Ákos bölcselete alapján. In Hoppál Mihály – Kovács Ábrahám (szerk.): *Tanulmányok a magyar vallástudomány történetéről*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009. 19–27.
- Hoppál 2014.** Hoppál Bulcsú: Pauler Ákos és Edmund Husserl. In Frenyó Zoltán (szerk.): *Pauler Ákos filozófiája*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófiai Intézet, Budapest, 2014. 191–205.
- Hoppál 2019.** Hoppál Bulcsú: A kánonképződés egy példája – Pauler Ákos és iskolája. In Szabados Bettina – Varga Péter András (szerk.): *Ki a jelentős magyar filozófus? Relevanciakritériumok és kánonalkotás a 19–20. századi magyar filozófia történetírásában*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófiai Intézet, Budapest, 2019. 9–10.
- Kornis 1922.** Kornis Gyula: *Új magyar filozófiai rendszer*. Minerva Társaság, Budapest, 1922.
- Kornis 1930.** Kornis Gyula: *Magyar filozófusok*. Franklin Társulat, Budapest, 1930.
- Madarászné 1965.** Madarászné Zsigmond Anna: *A tiszta logika alapkérdései. Pauler Ákos logikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.
- Mezei 1993.** Mezei Balázs: A Brentano-iskola és a magyar gondolkodás. *Existencia*, III–IV. (1993), 659–668.
- Nyíri 1980.** Nyíri Kristóf: *A Monarchia szellemi életéről. Filozófiatörténeti tanulmányok*. Gondolat, Budapest, 1980.

- Pauler 1898.** Pauler Ákos: *A természetphilosophia fogalmáról és feladatáról.* Athenaeum, Budapest, 1898.
- Pauler 1904.** Pauler Ákos: *Az ismeretelméleti kategóriák problémája.* Akadémia, Budapest, 1904.
- Pauler 1907.** Pauler Ákos: *Az ethikai megismerés természete.* Franklin Társulat, Budapest, 1907.
- Pauler 1915.** Pauler Ákos: A correlativitás elve. *Athenaeum*, (1915), 17. 43–56.
- Pauler 1920.** Pauler Ákos: *Bevezetés a filozófiába.* (3. javított és bővített kiadás), Danubia, Budapest, [1920].
- Pauler 1938.** Pauler Ákos: *Metafizika.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938.
- Sándor 1973.** Sándor Pál: *A magyar filozófia története 1900–1945.* Magvető, Budapest, 1973.
- Somogyi 1926.** Somogyi József: *A fenomenológia történeti és kritikai vizsgálata.* Budavári Tudományos Társaság, Budapest, 1926.
- Somogyi 1933.** Somogyi József: *Pauler Ákos emlékezete. A cselekvés iskolája.* [k. n.], Szeged, 1933.
- Somos 1999.** Somos Róbert: *Pauler Ákos élete és filozófiája.* Kairosz, Martonvásár, 1999.
- Szalay–Sárkány 2009.** Szalay Mátyás – Sárkány Péter (szerk.): *Mi a fenomenológia? Szöveggyűjtemény a realista fenomenológiához.* Jel Könyvkiadó, Budapest, 2009.
- Tatár 1943.** Tatár Lajos: *Pauler Ákos bölcselete.* Tóth, Debrecen, 1943.